

Güney Azərbaycanda uşaq ədəbiyyatının inkişafı çağdaş ədəbi prosesin əsas prioritetlərindəndir

(əvvəli 11 və 13 dekabr tarixli saylarımızda)
Güneydə uşaq ədəbiyyatı yazarlarının düşüncələrinə görə, bir ulusun gələcəyi uşaqlarının necə böyüdülməsi, tərbiyə olunması, formalaşması ilə bağlıdır. Uşaqlar üçün çalışmaq olduqca zövqlü, eyni zamanda çətin və həssas, həm də məsuliyyətli bir işdir. Çünki uşaqları aldatmaq çətin, inandırmaq isə mümkündür.

M.H.Rüşdiyyənin digər xələfi Əlirza Nabdil Oxtayın "Mən kiçik bir çayırdek idim", "Yağdı yağışlar", "Yaşıl", "Əl-ələ", "Qaynarca", "Axmaca" "Sığırçın", "Oğlan oxu", "Qurd və şəhər" kimi şeirləri uşaq və yeniyetmələrə ən dəyərli töhfəsidir. Nağılvari süjetə, təhkiyəyə malik "Qılinc nağılı" şeirində Oxtay elin söz-sov boxçasından qədim bir el məsəlini çağdaş dövrün düşüncə biçimində oxucuya təqdim edir. "Ata ölüm ayağında ikən: Mənim vandan, yoxdan bir qılıncım qalib təkçə, Gətirin vıdalaşım. Hər bir kişi ölmə də qılinc ilə getməlidir, - deyər oğlanlarını yanına çağırır. Onlara babalarından miras qalmış qılinc qorumağı vəsiyyət edir. Lakin nə böyük, nə də ortancıl oğul qılınca yiye durmur. Lakin kiçik qardaş kiçik əllərini uzadaraq: - Mənim olsun bəs elə də, - deyir". Şairin təsvirində kiçik qardaşın qılınca sahib çıxması həm də onun - kiçik qardaşın timsalında bütün yurd, milli dəyər sevdalılarının vətənə, ana torpağa, tarixi yurd yerlərimizə sahib çıxacağı kimi dərk olunur. Bu hərəkət-jest Vətən, yurd sevgisinin hələ də var olduğunun göstəricisidir. Ə.N.Oxtayın kiçikyaşlı oxucularına aşılamaq istədiyi qənaət şeirinin misraları arasından açıq görünür: "Nə qədər ki, keçmiş, xalqın qəhrəmanlıq tarixinə bugünkü və gələcək nəsil, gənclər hörmətlə yanaşacaq və onlardan öyrənəcək, o qədər də millətin sabahı, gələcəyi etibarlı, davamlı və özgür olacaq".

Yaradıcılığının leymotivi, əsas ideya-bədii istiqaməti aydın duyulan "Tozlu piano" şeirində də Əlirza Nabdil Oxtay uşaqlara ünvanlanan fikirlər, ismarışlar sərgiləyir. Şeirin başlanğıcında ceviz - qoz ağacından hazırlanan, çox qiymətli, ancaq qapıları "matəmsiz ölümdən bəri bağlanan", dilləri insan barmaqalarının zərif toxunuşunu özləyən, toz basmış bir piano təsvir edilir. Elə isə bəs bu piano kim çalacaq, bu həsrətə kim son qoyacaq, şirməyi dilləri kim dilləndirəcək və sabaha ümid aşılacaq, hər şeyin yaxşı olacağına inam yaradan nəğmələri səsləndirəcək? Sualın məntiqi cavabını verən şair şeiri uşaqlara müraciətlə - sabaha ümidlə baxdığını ifadə edən uğurlu sonluqla tamamlayır və onun məzmununa uyğun mükəmməl bədii təsvir yarada bilir:

*Uşaqlar, əlizi mənim qəlbimin
İstiliyi ilə qızdırın, gedin!
Yoxsa soyuq əllər nə edə bilər?
Sazaq dan yerində bizi gözləyir,
Soyuq əllər ilə açma bilmərik
Gələcək günlərin qızıl qapısını.
Soyuq əllər ilə çala bilmərik.*

Ə.N.Oxtay "Səttarxan atlıları" şeirində "Gələcək günlərin qızıl qapısını" kimlərin açacağını, dan yerinin sökülməsinə, günəşin də doğmasına bənzətdiyi azadlığı kimlərin əldə edib qazanacağını, xalqı əsarətdən kimlərin qurtaracağını da bəyan edir. Göstərir ki, həmin xilaskarlar bu gün "Səttarxan atlıları"dırsa, sabah Zeynəb Paşa, Səriyyə Şahsevənqızı, Firudin İbrahimi, Əlirza Nabdil Oxtay, Mərziiyyə Üskülü, Səməd Behrəngi, Bulud Qərəçurlu Səhənd, İbrahim Savalan, Mübariz İbrahimoğlu, Çingiz Mustafayev və başqalarıdır. Adından da göründüyü kimi, şeir İranda və Güney Azərbaycanda dalğalanan Məşrutə inqilabına, hərəkatın lideri Səttarxana və onun silahdaşlarına - atlılarına ünvanlanaraq qələmə alınsa da, aktualığı baxımından Güney xalqının bu gününə də tamamilə uyğun gəlir. Məşrutə inqilabı faktını-tarixi hadisəni böyük bir ədəbi mövzuya çevirən Ə.N.Oxtay heç nəyin dəyişmədiyini, yurdunun yenə də yağılının əlində olduğunu, zülmün ərşə di-rəndiyini oxucularına anladır, onları ölkəni yadların əlindən almağa çağırır. Döyüşkən şair içindəki sızıltı ilə bildirir ki, əgər bu qurtuluşu mənsub olduğu nəsillər gerçəkləşdirməzsə, gələcək nəsillər - indiki balalar həyata keçirəcək, "gədiklərin qurdların tutub boğacağıdır":

*Sübh azanı olmamış, gümüş ulduz solmamış,
Tüfəngim küreyimdə, qatarlar belimdəyənkən,
Qızıl atım yel kimi, götürülür dağlara.
Onu bir qaşovlayın, yəhərin hazırlayın.
İstibdad qoşununa gedirik qırğın əlaq.
Gedirik ölkəmizi, yadlar əlindən salaq!
Gedirik gediklərin, qurdların tutub boğaq.
Bəlkə gələcəkdə siz, Balalar, dincələsiz.
Qızıl atın belində dağlara yüksələsiz.*

Balaca oxuculara böyük mətləbləri onların öz dilində anadan Ə.N.Oxtay "Qurd və şəhər" şeirində Güney Azərbaycanda yaşayan uşaqlara konkret olaraq anladır ki, bölük-böyük, para-para, tike-tike olan və gəder-gəlməz yollara sürüklənən yurdumuz, şəhərlər şəhəri Təbriz ağızlaşmış, şairin dili ilə desək, "adamcıl" qurdun əzğindədir. "Qurd və şəhər" şeiri Güney xalqının başına gətirilən faciələrin üç mərhələsi qısa kinofilmdə olduğu kimi canlandırılır, mesajlar ötürülür.

Üsyankar ruhlu əksər şeirlərində silahdaşı Ə.N.Oxtayın ideallarını qəbul edən Mərziiyyə Üskülünün "İftixar" adlı əsərində isə gənc şairin həyata, dünyaya baxışını, qadına, anaya, adi əmək adamına yanaşması müşahidə olunur. Fars dilindən tərcümə etdikdə "Mən anayam, mən bacıyam, mən sədaqətli həyat yoldaşım, mən qadınam... Mən şimalın kiçik kəndindənəm. Düyü plantasiyalarında, çay tarlalarında gücüm çatana qədər əmək sərf etmişəm... Mən fəhləyəm, mən kəndliyəm. Mənim bütün varlığım əməkəyə yoxdurmuşdur. Aclığımdan qondarə, lütləyümsüz əfsanə olduqunam iddia edəndən nə, qədr şürafimdir. Mən bir qadınam ki, onun varlığını ifadə edən heç bir məfhum sizin bədnam mədəniyyətinizdə öz əksini tapmamışdır... Mən bir qadınam ki, zəhmət, əmək ona silah tutmaq qabiliyyəti də bəxş edib" mənasını verən şeir uşaqlar, özəlliklə də qız cocuqları üçün necə yaşamağın manifesti siqlətinəndir. Mərziiyyə xanı-

mın "Mən günəşi sevirem" şeirini oxuyan kiçikyaşlı oxucu, əlbəttə, Günəşi sevecək, qəlbinə süzülən günəş işığı, şüaları altında tərtemiz könül dünyasında yeni sevgilər cücərib boy atacaq:

*Ata-baba söyləyən "dəmir çarq" köhnəlib,
İndi bu çətin yolda dəmir ayaq lazımdır.
Dəmir əsa atılıb, nağıllara qatılıb,
İndi poladdan tüfəng, hədsiz-həsabsız fişəng,
Xalqın sönməz eşqindən bir də dayaq lazımdır.
Hər kəs sevsə günəşi başqa sevgisin atar,
Yorulub yolda qalmaq, unudar özünü də.
Uzaq dağlar dalından gedib günəşi tapar.
Uca səslə deyirəm: Mən günəşi sevirem!
Mən günəşi sevirem!?*

Əsas ideyanın açılmasına xidmət edən orijinal deyim tərzii ilə "adi əhvalatlarda böyük həqiqətlər" ustalıqla əks etdirən sələflərin qutsal yolunu çağdaş dövrdə onların layiqli xələfləri davam etdirirdilər. "Vətən", "Sərçələr", "Durnalılar", "Qaranquş", "Fil", "Xoruz", "Dovşanın nağılı", "Günəş", "Buludlar", "Əsin, küləklər", "Bizim dağlar", "Sarmaşiq", "Bənövşə", "Mən bir qızam", "Ceyran bala", "Uşaqların dünyası" kimi maraqlı şeirlər yazan və bu poetik mətnlər vasitəsilə uşaqlara təbiəti, doğma Azərbaycanın zəngin flora və faunasını onların öz dili ilə öyrədən Haşım Tərhan da həmin xələflərdən biridir. Şairin yaradıcılığında balaca oxucular əl-əlvən rənglərini və parlaq günəş işığının yaratdığı əsrarəngiz bir uşaq dünyasının ağışına düşürlər. Onlar bu dünyada görürlər ki, sarmaşiq adı bitkidir, lakin digər bar verən tərəvəz bitkilərinə sarmaşanda onları inkişafdan saxlayır, yəni təbiətə və insanlara ziyan verir.

Haşım Tərhan sarmaşığa fərqli rakursdan baxır, onu obrazlı şəkildə tək, yalnız ağacın simsarı, həmdəmi, ümidi, tənhalığın qənimini kimi mənalandırır. Sevgililərin görüş zamanı qollarını bir-birinin boynuna dolması adı haldır, ancaq sarmaşığın ağaca sarılmasını yar boynuna dolanan qollara bənzədilməsi və ona yaraşlı olması orijinal bir poetik tapıntıdır. "Sarmaşiq"da təsvirlə mənə bir-biri ilə o qədər sıx vətətdədir ki, nənki kiçikyaşlı oxucuları, elə böyükləri də heyretə salır:

*Tək ağaca oldu yar,
Öz ömrünə ümidvar.
Silindi təklik qəmi,
Bir-birinin həmdəmi.
Adət üzrə sarmaşiq,
Yara oldu yaraşın.
Sarılı yar boynuna,
Dolandı yar boynuna.
Könlünə nur saçıldı,
Çiçəkləri açıldı.
Bəxtinə gəldim dedi:
Oxay, dincəldim, - dedi .*

Əli Daşqın isə bu bitkinin özəllikləri sırasına sevgi ilə bərabər, şəfqət hissələri də qatır. Sarmaşığı qızıçığazın qoşa hörükərinə bənzədir və rühundan qopan orijinal tərənnümü ilə qoşahörükü şirin-şəkər qızlara sevinc, bir az da qürur duyğuları yaşadır:

*Bizim kiçik bağçada
Vardır iki sarmaşiq,
Biri birinə aşiq.
Biri sarı, biri al,
Gül açarlar dalbadal.
Söyləyirəm onları
Bütün gördüklərimə.
Söyləməyim, neyləyim?
Axı onlar bənzəyir
Mənim hörüklərimə!..*

Əli Daşqının uşaq mövzusunda qələmə aldığı əsərlər içərisində "Əlifba" şeiri öyrədici, maarifləndirici funksiyasına görə xüsusilə maraqlı doğurur. Şairin 32 hərfdən ibarət latın əlifbasının hər hərfinə aid qoşduğu beyt və misralar körpə oxuculara əlifbanın uğurlu, həm də böyük maraqla öyrədilməsinin ən parlaq nümunəsidir:

*"A" ananı göstərər,
O da mənəm səslilər!
"U" ulduza baxırdı,
Əriyirdi, axırdı.
"Ü" üzümdən danışdı
Gördü hamı tanışdı.
"V" vurdur, qab calandı
Dedi: Bunlar yalandı!
"Y" yalanı sevmədi
Səssiz, səslilər! - dedi.
"Z" züydü ağır-ağır
Göyə qalxdı çal-çağır.
Səslilər əyləndilər,
Uşaqlar öyrəndilər...*

Gənc yazar Ramin Cahangirzadə bu tendensiyanı "Əlifba" və "Rəqəmlər" (Tehran-2017) adlı silsilə şeirlərində davam etdirir. Türk kökənli öyrəncilərə rəqəmlərin fars dilində öyrədilməsinə göz yuma bilməyən təəssübkeş şair onların adlarını şeir dili ilə Azərbaycan türkcəsində kiçikyaşlı oxucularının yaddaşına hopdurur. Raminin rəqəmlərə poetik yanaşması həm maraqlı, həm də çox düşündürücüdür. Rəqəmlərə bağlı şairin vəsfləndirmələri kiçikyaşlı oxucunu onları sevməyə və möhkəm yadda saxlamağa yönləndirir, eyni zamanda da maarifləndirir. "Beş" rəqəmi ilə bağlı yazdıqlarında olduğu kimi:

*Bədənlerin forması
bir cüt el, bir cüt ayaq
bunların başında baş
gəl yeni forma quraq*

*işliqlığın ünsürü
torpaq, yel, su və işiq
alovu qat bunlara
bu ünsürə yaraşiq*

*beş daşımız var bizim
bir az beşdaş oynayaq
saat beşə işləyir
bu oyuna son qoyaq.*

(davamı növbəti saylarımızda)
Əsmira FUAD
filologiya elmləri doktoru.